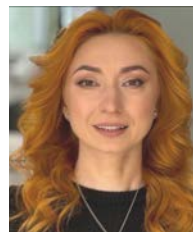

ДОБРОВІЛЬНИЙ ПОДІЛ СПІЛЬНОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

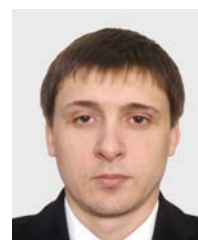
Федорченко Наталія Володимирівна,

головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Лісовий Сергій Анатолійович,

аспірант
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У науковій статті досліджено сімейне законодавство України та зарубіжних держав (Австрії, Болгарії, Бельгії, Данії, Франції, Угорщини, Швеції тощо) щодо добровільного поділу спільного майна шляхом укладення договорів. Доведено, що наречені мають право укласти шлюбний договір, який набере чинності із дня укладення шлюбу, яким можуть не тільки бути врегульовані майнові відносини подружжя, але й визначатися правовий режим майна та можливий порядок його поділу, зокрема й після розірвання шлюбу. Аналогічне право є в подружжя, але набере чинності такий договір із дня нотаріального посвідчення. Окрім того, подружжя має право укласти договір про відчуження частки одного з подружжя другому без її виділу, а також домовитися про поділ спільного майна, водночас договір про поділ чи виділ нерухомого майна має бути нотаріально посвідчений. Обґрунтовано, що добровільний порядок поділу спільного майна подружжя має низку переваг порівняно із примусовим, насамперед швидкість поділу майна, відсутність конфлікту між сторонами, можливість відступити від засади рівності часток.

Виявлено проблемні аспекти нотаріальної практики посвідчення договорів про поділ спільного майна. Встановлено особливості поділу майна подружжя за законодавством Болгарії, Бельгії, Данії, Франції, Словенії, Швеції, Угорщини.

Проаналізовано судову практику в Україні та виявлено, що суди застосовують загальні положення Цивільного кодексу України щодо визнання договорів про поділ спільного майна подружжя недійсними, водночас допускається добровільне інформоване відступлення від принципу рівності часток, тільки в разі фактичного доведення наявності помилок чи зловмисної домовленості договори про поділ майна визнаються недійсними. На основі проведеного аналізу виділено такі групи договорів подружжя щодо майна та його поділу: 1) залежно від суб'єктного складу (договори наречених, договори подружжя та договори колишнього подружжя); 2) залежно від предмета договору (комплексні договори; безпосередньо договори про поділ спільного майна та договори, які можуть мати значення для поділу майна).

Ключові слова: спільне майно подружжя, поділ майна, договір, поділ, судове рішення, шлюбний договір.

Fedorchenko Nataliia, Lisovyi Serhii. Voluntary division of common property of spouses: experience of Ukraine and foreign countries

The scientific article examines the family legislation of Ukraine and foreign states (Austria, Bulgaria, Belgium, Denmark, France, Hungary, Sweden, etc.) regarding the voluntary division

of joint property by concluding agreements. It is proven that the engaged have the right to conclude a marriage contract, which will enter into force from the date of marriage, which can not only regulate the property relations of the spouses, but also determine the legal regime of property and the possible procedure for its division, including after the dissolution of the marriage. Spouses have a similar right, but such a contract will begin to operate from the date of notarization. In addition, spouses have the right to conclude an agreement on the alienation of the share of one spouse to the other without its allocation, as well as to agree on the division of joint property, while the agreement on the division or allocation of real estate must be notarized. It is substantiated that the voluntary procedure for the division of joint property of spouses has a number of advantages compared to the forced one, first of all, the speed of the division of property, the absence of conflict between the parties, the possibility of departing from the principle of equality of shares.

Problematic aspects of the notarial practice of certification of agreements on the division of joint property are identified. The peculiarities of the division of marital property under the legislation of Bulgaria, Belgium, Denmark, France, Slovenia, Sweden, and Hungary are established.

Judicial practice in Ukraine is analyzed and it is revealed that courts apply the general provisions of the Civil Code of Ukraine regarding the recognition of agreements on the division of joint property of spouses as invalid, while a voluntary informed departure from the principle of equality of shares is allowed, only in the case of actual proof of the presence of errors or malicious agreement are agreements on the division of property recognized as invalid. Based on the analysis, the following groups of marital agreements on property and its division are distinguished: 1) depending on the subject composition (fiancée agreements, marital agreements and agreements of former spouses); 2) depending on the subject of the contract (complex contracts; direct contracts on the division of joint property and contracts that may be relevant for the division of property).

Key words: joint property of spouses, division of property, agreement, division, court decision, marriage contract.

Сімейне законодавство України заохочує подружжя до добровільного поділу спільного майна через укладення договорів, віддає перевагу договору над законодавчим регулюванням. Якщо подружжя укладе договір, яким розділить майно, і відступить від норм Сімейного кодексу (далі – СК) України, не будуть допущені порушення під час укладення договору, такий правочин буде дійсним і визначальним для поділу майна.

Наречені мають право укласти шлюбний договір, який набере чинності із дня укладення шлюбу, яким можуть не тільки бути врегульовані майнові відносини подружжя (ст. 93 СК України), але і визначатися правовий режим майна та можливий порядок його поділу, зокрема й після розірвання шлюбу (ст. 97 СК України). Аналогічне право є в подружжя, але діяти такий договір розпочне із дня нотаріального посвідчення (ч. 2 ст. 95 СК України). Окрім того, подружжя має право укласти договір про відчуження частки одного з подружжя другому без її виділу (ст. 64 СК України), а також домовитися про поділ спільного майна, водночас договір про поділ чи виділ нерухомого майна має бути нотаріально посвідчений (ст. 69 СК України).

Добровільний порядок поділу спільного майна подружжя має низку переваг порівняно із примусовим, насамперед швидкість поділу майна, відсутність конфлікту між сторонами, можливість відступити від засади рівності часток.

Водночас варто розглянути істотні умови та вимоги до оформлення договору про поділ майна подружжя. У разі поділу побутових речей сім'ї та маловартісних речей подружжя може дійти усної згоди, водночас поділ чи виділ нерухомого майна або його частки має бути посвідчено договором із нотаріальним посвідченням. Подружжя в договорі про поділ майна може передбачити поділ усього майна, якоїсь частки майна, визначити чітко, яка річ буде належати кожному з подружжя.

Істотною умовою правочину, який визначає поділ спільного майна подружжя є предмет договору. Подружжя має чітко визначити обсяг спільного майна, яке кожен із них бажає розділити, це може бути і не все майно подружжя, а окремі речі, майнові права й інші об'єкти. Подружжя також визначає, у яких частках буде розподіл або визначає перелік об'єктів, які після поділу будуть належати кожному із подружжя на праві приватної власності.

Під час проведення аналізу договорів поділу майна подружжя М. М. Великанова та Г. А. Горбуля обґрунтовують, що вони є консенсуальними, двосторонніми та відплатними [1, с. 81]. З даним висновком ми цілком погоджуємося.

Під час проведення аналізу нотаріальної практики посвідчення договорів про поділ спільного майна експертами виявлено випадки, коли договором ділиться майно, яке не належить до спільного майна подружжя, а належить на праві власності одному з них. У разі посвідчення договорів про поділ транспортних засобів чимало нотаріусів додатково витребовують підтвердження, що такий транспорт не перебуває в розшуку. Для захисту прав малолітніх та інших дітей рекомендовано перевіряти склад зареєстрованих осіб у тому житлі, яке подружжя планує розділити. Окрім того, поширені випадки, коли нерівноцінний розподіл супроводжується грошовою компенсацією [2, с. 34–36]. Безумовно, якщо нотаріус не здійснить належну перевірку, може бути розподілений той об'єкт, який не належить до спільної власності. Проте це може стати підставою для визнання такого договору чи його окремої частини недійсними.

Важливо також проаналізувати досвід європейських держав щодо регулювання договірних відносин між подружжям і поділ спільного майна. Уважаємо досить цінним досвід Болгарії щодо захисту прав третіх осіб і регулювання здійснення майнових прав подружжям, зокрема, якщо буде вибрано договірний майновий режим, варто робити відмітку у відповідному реєстрі та свідоцтві про шлюб. З огляду на це пропонуємо ст. 94 СК України доповнити ч. 2 такого змісту: «Після нотаріального посвідчення шлюбного договору нотаріус невідкладно надсилає листа до органу реєстрації актів цивільного стану з повідомлення про укладення шлюбного договору. Орган державної реєстрації цивільного стану протягом трьох днів вносить відповідний запис про укладення шлюбного договору подружжя до актового запису про шлюб». Така правова норма дозволить у майбутньому третім особам бути повідомленими, що подружжя могло інакше врегулювати майнові відносини і нема презумпції спільної сумісної власності.

Досить цікавий підхід в австрійському законодавстві стосовно можливості перегляду договорів щодо користування (оренди) сімейного житла, які підлягають «судовому контролю» (richterliche Nachkontrolle) відповідно до розділу 97 (3) Австрійського закону про шлюб. Положення договору між подружжям, укладеного під час шлюбу щодо врегулювання питання власності та поділу сімейного житла, не можуть бути переглянуті судом (Aufteilungsgericht), це розглядається як імперативне положення. Безумовно, будь-який чинний договір може бути переглянутий і змінений у разі визначених обставин і сумнівів щодо дійсності, або якщо положення договору поставило одного з подружжя в несправедливе становище щодо майна. Окрім того, суд має право змінити положення договору про розподіл сімейного будинку подружжя.

Так само в Австрії судом можуть бути змінені положення договорів про право користування сімейним житлом, якщо один із подружжя або спільна дитина не може покрити найнеобхідніші життєві потреби чи умови договору спричинять значне погіршення життєвого рівня. Водночас суд має врахувати те, у яких обставинах подружжя/партнери дійшло згоди щодо розподілу сімейного житла, умови життя подружжя/партнерів, тривалість шлюбу/зареєстрованого партнерства, чи проводило подружжя/партнери консультації для досягнення домовленостей, у якій формі укладено договір [3].

У Бельгії подружжя має право в договорі про поділ майна подружжя передбачити виплату компенсації за окрему частку. Окрім того, може бути пізніше присуджена компенсація, якщо виникли виняткові труднощі, зокрема, «з моменту врегулювання питання поділу майна подружжя або з дати розлучення настала непередбачувана несприятлива зміна обставин, така, що може призвести до явно необґрунтованих наслідків і завдати шкоди одному з подружжя». Водночас передбачено граничні межі для виплати компенсації явно несправедливих наслідків, вона «не може перевищувати однієї третини чистої вартості нарахованого доходу подружжя на момент розірвання шлюбу» (ст. 1474/1 абз. 1 Цивільного кодексу).

Отже, у результаті комбінована вигода одного з подружжя (тобто включно з його/її особистими прибутками) обмежується максимум однією третинною нарахованих виплат [4].

Подружжя в Данії має право відповідно до § 12 (1) Закону про фінансові справи подружжя укласти договір і об'єднати окрему власність, можуть охоплювати все майно чи окремі об'єкти, або частки майна. Окрім того, договором подружжя має право вільно здійснювати розподіл спільного майна, визначати порядок користування ним [5].

У Франції протягом останнього десятиліття відбулися також деякі зміни в регулюванні майнових відносин подружжя. Закон від 22 березня 2019 р. скасував дворічний період, який раніше вимагався для зміни режиму власності подружжя (зазначено у ст. 1397 Цивільного кодексу Франції), а також скасував вимогу про те, щоб новий договір про майновий режим подружжя був схвалений судом, якщо подружжя мало неповнолітніх дітей (ст. 1397 Цивільного кодексу Франції). Щодо останнього спрощення та розширення договірної свободи подружжя, то передбачена гарантія для захисту прав та інтересів дітей. Зокрема, державний нотаріус може звернутися до судді, якщо він/вона вважає, що новий майновий договір подружжя явно та суттєво порушує майнові інтереси неповнолітньої дитини (ст. 387-3 Цивільного кодексу Франції) [6].

У Словенії також віддається пріоритет договірному регулюванню майнових відносин подружжя та поділу спільного майна. Тільки в тих випадках, коли подружжя не можуть або не хочуть домовитися про свої майнові відносини, на них поширюється режим власності, визначений законом («статутний режим власності»). Подружжя можуть за взаємною згодою регулювати свої майнові відносини на час дії шлюбу, а також у разі розірвання шлюбу. Такий договір може бути укладено до або після укладення шлюбу. До укладення договору подружжя зобов'язане повідомити один одного про свій майновий стан, інакше договір може бути оскаржений. Договір повинен бути укладений письмово та підлягає нотаріальному посвідченню (ст. 90 СК Словенії). Третя особа

може лише з реєстру дізнатися про наявність договору, який регулює майнові відносини подружжя, але не зміст такого договору (ст. 91 СК Словенії). Договір, не внесений до реєстру, не є чинним. Згодом подружжя може змінити договір про регулювання майнових відносин, змінити порядок поділу спільного майна, передбачений на момент підписання договору, або вирішити, що після поділу майна між подружжям діятиме встановлений законом режим власності. Якщо договір недійсний або нечіткий, у міру неможливості розуміння його змісту застосовується встановлений законом режим власності між подружжям (ст. 89 СК Словенії). У договорі можуть бути передбачені, окрім майнових аспектів, також питання про спільне проживання, утримання дітей [7].

У Швеції після законодавчої реформи 2019 р. договір про поділ майна подружжя, як і інші майнові угоди, має бути не тільки укладений у письмовій формі, підписаний обома сторонами, але і зареєстрований у компетентному органі Швеції (Агентстві, відповідальному за питання реєстрації актів цивільного стану у Швеції) [8].

Цікава справа була розглянута Верховним судом Швеції щодо вирішення майнового спору іранців за договором, укладеним в Ірані. Згодом подружжя переїхало у Швецію, обидва стали натуралізованими шведськими громадянами, їхні подружні майнові відносини регулювалися нормами міжнародного приватного права. За договором чоловік зобов'язувався сплатити значну суму грошей дружині, на її вимогу. Подружжя розлучилося у Швеції, яка була країною їх спільного постійного проживання. Верховний суд Швеції під час розгляду справи здійснив оцінювання їхньої угоди згідно зі шведським правом, яка була кваліфікована як «попередній договір про поділ майна». З огляду на те, що шведське право застосовує до майнових відносин подружжя підхід, що договір має бути прив'язаний до шлюбнорозлучного процесу, угода іранського подружжя була кваліфікована як така, що не може бути виконана у Швеції. У разі розбіжностей у питанні поділу майна подружжя може подати заяву до суду для призначення так званого виконавця поділу майна (шведською *bodelningsförrättare*). Верховний

суд Швеції у процесі розгляду справи про поділ майна подружжя за участі також виконавця поділу дійшов висновку, що тоді, коли зміст угоди не дає чіткої відповіді, яким чином і в яких частках має бути здійснено поділ майна подружжя, виконавець призначається для: по-перше, дослідження того, чи було включено все майно подружжя; по-друге, здійснення додаткового поділу, якщо майна подружжя було більше [8].

В Угорщині у 2014 р. було запроваджено Реєстр майнових угод подружжя, який веде Національна нотаріальна палата. Майновий договір подружжя є дійсним лише в тому разі, якщо він міститься в публічному або приватному документі, засвідченому адвокатом. Однак угода є дійсною для третіх осіб у тому разі, якщо вона була зареєстрована в Реєстрі майнових угод подружжя або якщо подружжя доведе, що третя сторона знала або повинна була знати про існування договору та його зміст [9].

Оскільки СК України не містить спеціальних норм щодо зміни, розірвання та визнання недійсним договору про поділ спільного майна подружжя, будуть діяти загальні правила, передбачені Цивільним кодексом (далі – ЦК) України.

Проведений аналіз судової практики надав змогу зробити висновок, що найчастіше для визнання договору недійсним один із подружжя вказує на порушення договором принципу рівності часток, припущення помилок за обставинами, які є істотними. Наприклад, у постанові Верховного Суду від 29 квітня 2022 р. у справі № 753/19919/19 було зауважено, що «під час оцінювання доводів касаційної скарги про незастосування судами першої та апеляційної інстанцій під час ухвалення судових рішень у справі правових висновків Верховного Суду, які викладалися в постановах від 29 серпня 2018 р.

у справі № 552/15095/15-ц, від 5 серпня 2020 р. у справі № 638/2324/14-ц, якими були застосовані правила ст. 232 ЦК України щодо недійсності правочину, який було вчинено через зловмисну домовленість, а також за постановою від 31 жовтня 2018 р. у справі № 752/18987/16-ц із застосування правил ст. 229 ЦК України, визнання недійсним правочину, учиненого через помилку, суд урахував, що укладення договору про поділ спільного майна подружжя через зловмисну домовленість чи помилку не було підставою позову (ні правовою, ні фактичною), тому вказані правові висновки не можуть бути застосовані й до цієї справи» [10].

Отже, суди в Україні застосовують загальні положення ЦК України щодо визнання договорів про поділ спільного майна подружжя недійсними, водночас допускається добровільне інформоване відступлення від принципу рівності часток, тільки в разі фактичного доведення наявності помилок чи зловмисної домовленості договори про поділ майна визнаються недійсними.

Проведений аналіз норм сімейного законодавства дозволив нам договори, які можуть укласти подружжя щодо майна та його поділу, розділити на такі групи: 1) залежно від суб'єктного складу (договори наречених (наприклад, шлюбний договір, який містить норми і про поділ спільного майна), договори подружжя (шлюбний договір, договір про поділ спільного майна) та договори колишнього подружжя (договір про поділ спільного майна); 2) залежно від предмета договору (комплексні договори (шлюбний договір); безпосередньо договори про поділ спільного майна та договори, які можуть мати значення для поділу майна (наприклад, договір про відчуження одним із подружжя іншому подружжю частки у праві спільної сумісної власності без її виділення)).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великанова М.М., Горбуля Г.А. Договір про поділ майна подружжя, що є об'єктом права спільної сумісної власності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 3. С. 80–83.
2. Узагальнення нотаріальної практики щодо посвідчення нотаріусами Харківської області договорів поділу майна подружжя. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 2 (92). С. 33–38.
3. Marianne Roth. Property Relations reports by jurisdiction: Austria. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Austria-Roth-.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).

4. Frederik Swennen. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Belgium. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Belgium-Swennen.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
5. Ingrid Lund-Andersen. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Denmark. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Lund-Andersen.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
6. Frédérique Ferrand. Property Relations reports by jurisdiction: Update – France. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/France-Ferrand.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
7. Barbara Novak. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Slovenia. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Slovenia-Novak.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
8. Jänterä-Jareborg M., Brattström M. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Sweden. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-J%C3%A4nter%C3%A4-Jareborg-Brattstr%C3%B6m.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
9. Szeibert O. Property Relations reports by jurisdiction: Update – Hungary. URL: <https://ceflonline.net/wp-content/uploads/Hungary-Szeibert-.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
10. Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2022 р. у справі № 753/19919/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104178257&red=1000037d59f5046fed720ef180da90dcb514e&d=5> (дата звернення: 10.02.2025).